

ט' באב בתורה שבעל פה

משנה פרק ד

ו חמשה דברים ארעו את אבותינו בשבעה עשר בתמוז וחמשה בתשעה באב. בשבעה עשר בתמוז נשפכו הלוחות, ובטל התמיד, והבקעה העיר, ושורף אפסטרמוס את התורה, והעמיד צלם בהיכל. בתשעה באב נגזר על אבותינו שלא יכנסו לארץ, וחרב הבית בראשונה ובשנייה, ונלקחה ביתר, ונחרשה העיר. משנכנס אב, ממצטין בשמחה:

ז שבת שחל תשעה באב להיות בתוכה, אסור מלספור ומלכבס, ובחמישי מתרין מפני כבוד השבת. ערב תשעה באב לא יאכל אדם שני תבשילין לא יאכל בשר ולא ישתה יין. רבן שמעון בן גמליאל אומר, ישנה. רבי יהודה מחיב בכפית המטה, ולא הודו לו חכמים:

גמרא - מסכת תענית דף כט. - ל:

אמר רב יהודה בריה דרב שמואל בר שילת משמיה דרב: כשם שמשנכנס אב ממצטין בשמחה כן משנכנס אדר מרבין בשמחה. אמר רב פפא: הלכה, בר ישראל דאית ליה דינא בהדי נכרי לישתמיט מיניה באב דריע מזליה, ולימצי נפשיה באדר דבריך מזליה.

שבת שחל תשעה באב להיות בתוכה אסורין לספור ולכבס. אמר רב נחמן: לא שנו אלא לכבס וללבוש, אבל לכבס ולהניח מותר, ורב ששת אומר: אפילו לכבס ולהניח אסור. אמר רב ששת: תדע, דבטלי קצרי (פוכסים) דבי רב.

ט' באב בתורה שבעל פה

ונוהג אכל מראש חֲדָשׁ וְעַד הַמַּעֲנִית, דְּבָרֵי רַבִּי מֵאִיר. רַבִּי יְהוּדָה אָמַר: כָּל הַחֲדָשׁ כְּלוּ אָסוּר, רַבֵּן שִׁמְעוֹן בֶּן גַּמְלִיאֵל אָמַר: אֵינּוּ אָסוּר אֲלָא אוֹתָהּ שִׁבְתָּ בְלֶבֶד. אָמַר רַבִּי יוֹתָנָן: וּשְׁלֹשְׁתָּן מִקְרָא אֶחָד דָּרָשׁוּ, דְּכַתִּיב (הוֹשַׁע ב') וְהִשְׁבַּתִּי כָּל מְשׁוֹשָׁה תִּגָּה חֲדָשָׁה וְשִׁבְתָּהּ. מֵאֵן דָּאָמַר מֵרֵאשׁ חֲדָשׁ וְעַד הַמַּעֲנִית מִתְּגָה וּמֵאֵן דָּאָמַר כְּלוּ אָסוּר מִחֲדָשָׁה, וּמֵאֵן דָּאָמַר כָּל הַשִּׁבְתָּ כְּלָהּ אָסוּר מִשִּׁבְתָּהּ.

תָּנוּ רַבָּנָן: כָּל מִצְוֹת הַנוֹהֲגוֹת בְּאֶבֶל נוֹהֲגוֹת בְּתַשְׁעָה בְּאָב: אָסוּר בְּאֶכִּילָהּ וּבְשִׁתְּיָהּ, וּבְסִיכָהּ וּבְנִעִילַת הַסַּנְדֵּל, וּבְתַשְׁמִישׁ הַמָּטָה, וְאָסוּר לְקָרוֹת בַּתּוֹרָה בְּנִבְיָאִים וּבְכַתּוּבִים, וְלִשְׁנוֹת בְּמִשְׁנָה בַּתְּלִמּוּד וּבַמְדָּרָשׁ וּבְהִלְכוֹת וּבַאֲגָדוֹת. אֲבָל קוֹרָא הוּא בְּמָקוֹם שְׂאִינּוּ רְגִיל לְקָרוֹת וְשׁוֹנָה בְּמָקוֹם שְׂאִינּוּ רְגִיל לִשְׁנוֹת, וְקוֹרָא בְּקִינּוֹת, בְּאִיּוֹב וּבְדָבָרִים הָרַעִים שְׂבִירְמִיָּהּ. וְתִינּוֹקוֹת שֶׁל בֵּית רַבָּן בְּטַלִּין, מִשּׁוּם שְׂנֹאָמַר (תְּהִלִּים י"ט) פְּקוּדֵי ה' יִשְׂרָאֵל מִשְׁמַחֵי לֵב.

אָמַר רַב יְהוּדָה אָמַר רַב: כִּדּוּן מִנְהַגוֹ שֶׁל רַבִּי יְהוּדָה בְּרַבִּי אֵילְעָאִי: עָרַב תַּשְׁעָה בְּאָב מִבִּיאֵין לוֹ פֶת תַּרְבֵּה בְּמִלְחָה, וְיֹושֵׁב בֵּין תַּנּוּר לְכִירִים, וְאֶכֶל, וְשׁוֹתָה עָלֶיָּהּ קִיתוֹן שֶׁל מִיָּם, וְדוֹמָה כְּמִי שְׁמַתּוֹ מוּטָל לְפָנָיו.

הלכות בין המצרים - חלק ד

מבוסס על קיצור שלחן ערוך סימן קכא - קכד

דיני תענית ציבור

1. מצות עשה מדברי הנביאים להתענות בימים שארעו צרות לאבותינו. ותכלית התענית היא, כדי לעורר את הלבבות לפקח על דרכי התשובה, ותהי זאת זכרון למעשינו הרעים, ומעש אבותינו שהיו כמעשינו עתה, עד שגרים להם ולנו אותן הצרות.

ולכן חייב כל איש לשום אל-לבו באותן הימים ולפשפש במעשיו ולשוב מהן. כי אין העקר בתענית, כמו שנאמר באנשי נינוה, וירא האל-להים את-מעשיהם ואמרו רבותינו זכרונם לברכה, וירא את שקם ואת תעניתם לא נאמר, אלא וירא האל-להים את מעשיהם כי שבו מדרכם הרעה.

2. ואלו הן הימים:

א. שלשה בתשרי בו נהרג גדליה בן אחיקם. שלאחר שחרב בית המקדש, השאירו נבוכדנצר בארץ ישראל, וישימהו לראש על ישראל. ועל ידי שנהרג, גלו כלן ונהרגו מהם לאלפים, ונכתבה גחלת ישראל הנשארת.

ב. עשרה בטבת, בו סמך מלך בבל, נבוכדנצר הרשע על ירושלים והביאה במצור ובמצוק, ומזה נמשך החרבון.

ג. בשבעה עשר בתמוז בו ארעו חמש צרות, נשתברו הלוחות, ונתבטל קרבן התמיד, והבקעה העיר, ושרף אפוסטומוס הרשע את התורה, והעמד צלם בהיכל על ידי רשעי ישראל, וזה גרם חרבנו ונליותנו.

ד. תשעה באב בו נגזר על אבותינו שבמדבר שלא יפנסו לארץ ישראל, כי אז חזרו המרגלים, ובכו ישראל בכיה של חנם, ונקבע לבכיה לדורות. ובו ביום היה החרבון הגדול שנחרב בו בית-המקדש הראשון וגם השני, ונלכדה העיר ביתר, שהיתה עיר גדולה, והיו בה אלפים ורבעות מישראל. ובו ביום חרש טורנוסרופוס את ההיכל ואת סביביו, ונתקיים הפסוק ציון שדה תחרש. (ועוד יש תענית אסתר).

הלכות בין המצרים – חלק ד

3. יש חלוק בין שלש תעניות הראשונות לתשעה באב.

א. בשלש תעניות הראשונות אוכלים בלילה שלפניהן עד שייעלה עמוד השחר, והוא שלא ישן שנת קבע. אבל אם ישן שנת קבע, אסור אחר כך לאכול או לשתות, אלא אם כן התנה קדם שיגשן. ואם הוא רגיל לשתות לאחר השנה, אינו צריך להתנות על השתיה. ובתשעה באב, צריכים להפסיק מבעוד יום שלפניו.

ב. שלש תעניות הראשונות, מתרות ברחיצה וסיכה ונעילת הסנדל ותשמיש המטה. ובתשעה באב, אסורים בכלן.

ג. בג' התעניות הראשונות, עברות ומניקות המצטערות, פטורות מלהתענות. וכן חולה, אף על פי שאין בו סכנה, לא יתענה. ומכל מקום אף מי שמתר לו לאכול, לא יתענג את עצמו, אלא יאכל מה שהוא צריך לבריאות גופו.

4. אסור בתענית צבור לרחוץ פיו במים בשחרית, או לטעם המאכל, אפלו אם יפלט.

5. הקטנים, אף על פי שאינם חייבים להתענות, אם יש בהם דעת להתאבל, ראוי לחנכם לשעות.

דיני הימים שבין שבעה עשר בתמוז עד ט' באב

6. כיון שבשבעה עשר בתמוז התחילו צרות החרבן, לכן נוהגין קצת אבלות מיום זה עד אחר תשעה באב. תקופה זו נקראת ימי המצרים על שם הפסוק במגלת איכה "כל־רד־פיה השיגיה בין המצרים".

7. אין נושאים נשים, אבל לעשות שדוכין, אפלו בסעודה, מתר עד ראש חודש אב.

8. נוהגין לא להאזין למוסיקה ולא לברך שהחנינו בימים אלו.

9. נוהגין לא לברך שהחנינו בימים אלו. ולכן אין קונין ואין לובשין בגד חדש, משום דהיה צריך לברך שהחנינו. ועל פרי, יש להקל לברך שהחנינו בשבת, או אפלו בחול, אם לא ימצא פרי זה לאחר תשעה באב.

10. וכן נוהגין שאין מסתפרין בימים אלו, לא שערוזת הראש ולא שערוזת הזקן ולא כל שער שבגופו. ואסור לגדולים לספר את הקטנים.

11. קציצת הצפרנים, אין לאסור, רק בשבוע שחל בו תשעה באב.

הלכות בין המצרים – חלק ד

דיני הימים שבין ר"ח אב לתשעה באב

12. משנכנס אב, ממעטין בשמחה.

13. אין בונין בנין של שמחה או בנין שהוא רק לרוחה. ואם קצץ עם אינו יהודי לציר לו את ביתו, אם יכול לפיסו בדבר מועט שימתין עד אחר תשעה באב, נכון הדבר. ואם לאו מתר.

14. אין מקדשין את הלבנה עד לאחר תשעה באב.

15. מנהג בכל ישראל שלא לאכל בשר ושלא לשתות יין בתשעת ימים שמן ראש-חדש עד לאחר תשעה באב, ואסור אפלו בתבשיל שנתבשל בו בשר או שיש בו שמן. ואפלו בשר עוף, אסור.

16. ואף מי שמאכלי חלב מזיקין לו יכול לאכל בשר עוף. ולצרוך חולה, הכל מתר. ובסעודת מצוה, כגון מילה ופדיון הבן, וסוים מסכתא גם כן, מתרין בבשר ויין. וכל זאת מתר אפלו בערב תשעה באב קודם חצות היום, אבל לא אחר כך.

17. כוס של הבדלה במוצאי שבת, אם יש תינוק שישתה רב הכוס, נותנין לו. ואם לאו, יכול המבדיל בעצמו לשתות.

18. אין מכבסין בתשעה ימים אלו. ואפלו חלוק או בגד שאינו רוצה ללבשו עד אחר התענית. ואפלו לתתם לכובס אינו יהודי אסור.

מטפחות שמלפפים בהם את התינוקות שמלכלכים אותן תדיר, מתר לכבסן. וכן נוהגים לכבס בגדי ילדים קטנים שמתלכלכים תדיר.

19. וכן אסור בתשעה ימים אלו ללבוש המכבסין מקדם אלא אם לבשן קודם. רק לכבוד שבת יש להתיר, וכן להציע על השלחנות לבנים, ולהחליף מטפחות הידים ומגבות, כדרך שעושין בשאר שבתות. אבל סדינים מכבסין אסור להציע.

20. אין רוחצים כל גופו במים חמים בתשעה ימים אלו. ויש אוסרים לרחץ כל גופו אפלו במים קרים אם אין צרך לכך. אך לרפואה מתרים לרחץ אפלו במים חמים. וכן מי שסובל מזיעה, מתר לו לרחץ במים קרים, כי אין הוא מתרחץ לתענוג.

הלכות בין המצרים – חלק ד

21. ראש חודש אב שחל בערב שבת, מי שרגיל לרחוץ בחמים בכל ערב שבת, מתר גם עתה לרחוץ אפלו בחמים. אבל בערב שבת חזון, אסור לרחוץ בחמין אפלו למי שרגיל בכך, כי אם פניו ידיו ורגליו.

דיני ערב תשעה באב

22. ערב תשעה באב אחרי מנחה, סמוך לערב, יושבין על הארץ ואין צריכים לחלץ המנעלים. ואוכלים רק פת עם ביצה מבשלת קשה וקרה. וטובלין קצת פת באפר ואוכלים. וצריך לזהר להפסיק מבעוד יום.

23. אם מפסיק לאכל בעוד יום גדול ודעתו לאכל או לשנות אחר כך, צריך שיתנה קודם ברכת המזון שאינו מקבל עליו עדין את התענית.

24. בין השמשות אסור בכל מה שאסור בתשעה באב, ולכן צריכים לחלץ את המנעלים קודם בין השמשות.

דברים האסורים בתשעה באב

25. דברי תורה משמחין את הלב, שגאמר פקודי ה' ישירים משמחי לב. ולכן אסור בתשעה באב ללמד תורה, כי אם בדברים שמעציבים את לבו. ואף באלו שהוא מתר ללמד, אסור לעין בהם איזה קשיא ותרוץ או דרוש, כי משמחים את הלב. מתר לקרות כל סדר היום, אפלו איזהו מקומן.

26. בתשעה באב אסורים בחיפה וסיכה ונעילת הסנדל ותשמיש המטה.

27. רחיצה, אסורה בין במים חמים בין במים קרים. ואפלו להושיט אצבעו לתוך מים, אסור.

28. רחיצה שלא לתענוג, מתר. ולכן רוחץ ידיו בשחרית, ויזהר שלא ירחץ רק אצבעותיו, שזהו עקר הרחיצה בשחרית, מפני שרוח רעה שורה על האצבעות. וכן אם היו ידיו מלכלכות בטיט וכדומה, מתר לרחוץ במקום המלכלך. וכן כשעושה צרכיו, מתר לרחוץ ידיו קצת כדרך תמיד. וכן לתפלת מנחה, ירחץ אצבעותיו.

29. נשים המבשלות וצריכות להדיח המאכלים, מתרות. שאינן מתכוננות לרחיצה.

הלכות בין המצרים – חלק ד

30. סיכה גם כן אינה אסורה אלא של תענוג, ומי שיש לו צרף לרפואה מתר לסוף.

31. נעילת הסנדל, אינה אסורה אלא של עור. אבל של בגד וכדומה מתר.

32. אסור לשאול בשלום חברו בתשעה באב. ואפלו לומר: בוקר טוב וכיוצא בו אסור. ואם עם הארץ או אינו יהודי שואליו בשלומו, משיב בשפה רפה שלא יקפידו עליו. וכן אסור לשלוח מתנה לחברו, שזהו בכלל שאילת שלום.

33. לא יטיל בשוק, שלא יבוא לידי שחוק ושמחה.

34. משא ומתן נוהגים לאסור קדם הצהרים. אבל מי שהוא ירא-שמים, יש לו להחמיר כל היום, בין במלאכה, בין במשא ומתן, שלא יסיח דעתו מן האבלות. ועל ידי אינו יהודי, מתר לעשות כל מלאכה. ודבר האבד מותר לעשות גם בעצמו.

35. נוהגין שאין יושבין על ספסל לא בליילה ולא ביום עד לאחר הצהרים, כי אם על הארץ, ולאחר הצהרים מתרין. אבל שאר דברים האסורים, אסורים עד צאת הכוכבים.

דיני ליל תשעה באב

36. ערבית, נכנסין לבית הכנסת וצריכים לחלץ את המנעלים קדם בין השמשות. ואחר תפלת שמנה עשרה אומרים קדיש שלם עם תתקבל, ויושבין לארץ, ומדליקין קצת נרות. ואומרים איכה וקינוח בנחת ודרף בכי. ואחר כך אומרים ואתה קדוש וקדיש שלם בלא תתקבל, לפי שאמר באיכה, שותם תפלת. וכן למחר בשחרית מדליגין תתקבל עד למנחה.

37. יש לאדם להצטער בענין משכבו, שאם רגיל לשכב על ב' פרים, ישכב עתה על אחד. ויש נוהגין לשכב בליל תשעה באב על הארץ.

הלכות בין המצרים – חלק ד

דיני יום תשעה באב

38. בשחרית אין מניחין תפלין, משום דתפלין נקראים פאר. וגם אין לובשים טלית גדול, אלא לובשין טלית-קטן בלא ברכה.

39. אין אומרים לא תחנון ולא א-ל ארך אפים משום שנקרא מועד. ומוציאין ספר תורה וקורין כי תוליד בנים וגו', ומפטירין אסף אסיפם בנגון איכה, ומחזירין את ספר-התורה, ויושבים על הארץ ואומרים קינות, ויש להאריך בהן עד סמוך לצהרים.

40. אחר כך אומרים אשרי, ואין אומרים למנצח, אלא ובא לציון וגו', ומדלגין את הפסוק ואני זאת וגו' לפי שהיה נראה כמקום ברית על הקינות. ואין אומרים לא שיר היחוד ולא שיר של יום ולא פטום הקטרת. ונכון שכל אחד יקרא אחר כך מגלת איכה.

41. במנחה מניחין טלית ותפלין בברכות, ואומרים שיר של יום ושאר הדברים שחסרו בשחרית. אומרים נחם בברכת ולירושלים, ואם שכחו שם, אומרו אחר עננו. ולא יסיים ברוך מנחם וכו', אלא כי אתה שומע וכו'.

שליח-הצבור, בחזרת התפלה אומר ברכת כהנים, ואחר התפלה קדיש שלם עם התקבל.

דיני מוצאי תשעה באב

42. ביום העשירי נשרף רבו של ההיכל, לפיכך אנו מחמירין שלא לאכל בשר ושלא לשתות יין בליל י' ולא ביום י' עד חצות היום, כי אם בסעודת מצוה. וכן אין לברך שהחינו. גם אין לרחוץ ולא להסתפר ולכבס עד חצות יום י'.

דברי חז"ל בעניני החורבן

דברי חז"ל בעניני החורבן

א. רבי שמעון בן גמליאל אומר כל האכל ושותה בתשעה באב כאלו אכל ושותה

ביום הכפורים רבי עקיבא אומר כל העושה מלאכה בתשעה באב אינו רואה סימן

ברכה לעולם וחקמים אומרים כל העושה מלאכה בתשעה באב ואינו מתאבל על

ירושלים אינו רואה בשמחתה שנאמר שמחו את ירושלים וגלו בה כל אוהביה

שישו אתה משוש כל המתאבלים עליה מכאן אמרו כל המתאבל על ירושלים זוכה

ורואה בשמחתה ושאינו מתאבל על ירושלים אינו רואה בשמחתה (תענית ל:)

ב. מקדש ראשון מפני מה חרב? מפני שלשה דברים שהיו בו עבודה זרה וגלוי עריות

ושפיכות דמים ... אבל מקדש שני שהיו עוסקים בתורה ובמצות וגמילות חסדים

מפני מה חרב? מפני שהיתה בו שנאת חנם. ללמדך ששקולה שנאת חנם כנגד

שלש עבירות עבודה זרה גלוי עריות ושפיכות דמים. ... שאלו את רבי אליעזר

ראשונים גדולים או אחרונים גדולים? אמר להם תנו עיניכם בבירה (בבית

המקדש) (יומא ט:)

דברי חז"ל בעניני החורבן

ג. אקמץא ובר קמץא חרוב ירושלים: דההוא גברא דרחמיה קמץא, ובעל דבביה בר

קמץא. עבד סעודתא, אמר ליה לשמעיה זיל איתי לי קמץא, אזל איתי ליה בר

קמץא. אתא, אשכחיה דהוה יתיב, אמר ליה: מכדי ההוא גברא בעל דבבא דההוא

גברא הוא! מאי בעית הכא? קום פוק! אמר ליה: הואיל ואתאי שבקן ויהיבנא לך

דמי מה דאכילנא ושתינא. אמר ליה לא, אמר ליה יהיבנא לך דמי פלגא דסעודתיך,

אמר ליה לא, אמר ליה יהיבנא לך דמי כלה סעודתיך, אמר ליה לא. נקטיה בידיה

ואוקמיה ואפקיה. אמר הואיל והוה יתבי רבנן ולא מחו ביה, שמע מנה קא ניחא

להו! איזיל אכול בהו קורצא בי מלכא. אזל אמר ליה לקיסר: מרדו בך יהודאי! אמר

ליה מי יימר? אמר ליה שדר להו קורבנא חזית אי מקרבין ליה. אזל שדר בידיה

עגלא תלתא. בהדי דקאתי שדא ביה מומא בניב שפתים, ואמרי לה בדוקין שבעין,

דוכתא דלדין הוה מומא ולדידהו לאו מומא הוא. סבור רבנן לקרביה משום

שלום מלכות. אמר להו רבי זכריה בן אבקולס יאמרו בעלי מומין קריבין לגבי

מזבח! סבור למיקטליה דלא ליזיל ולימא, אמר להו רבי זכריה יאמרו מטיל מום

בקדשים יהרג! אמר רבי יוחנן ענותנותו של רבי זכריה בן אבקולס החריבה את

ביתנו ושרפה את היכלנו והגליתנו מארצנו (גטין נה:נו).

דברי חז"ל בעניני החורבן

ד. בתשעה באב נגזר על אבותינו שלא יפנסו לארץ, מנלן? ... דכתיב שלח לך אנשים, ותניא בעשרים ותשעה בסיון שלח משה מרגלים, וכתיב וישבו מתור הארץ מקץ ארבעים יום, הני ארבעים יום נכי חד הווי! אמר אביי תמוז דההיא שתא מלויי מליוה, דכתיב קרא עלי מועד לשפר בחורי, וכתיב ותשא כל העדה ויתנו את קולם ויבכו העם בלילה ההוא, אמר רבה אמר ר' יוחנן אותו היום (ערב) תשעה באב היה, אמר להם הקב"ה אתם בכיתם

בכיה של חנם ואני קובע לכם בכיה לדורות!

חרב הבית בראשונה, דכתיב (מ"ב כה) ובחדש החמישי בשבעה לחדש היא שנת תשע עשרה שנה למלך נבוכדנאצר מלך בבל בא נבוזראדן רב טבחים עבד מלך בבל ירושלם וישרף את בית ה' וגו' (ירמיהו נב) ובחדש החמישי בעשור לחדש היא שנת תשע עשרה שנה למלך נבוכדנאצר מלך בבל בא נבוזראדן רב טבחים עמד לפני מלך בבל בירושלם: ותניא אי אפשר לומר בשבעה שהרי כבר נאמר בעשור, ואי אפשר לומר בעשור שהרי כבר נאמר בשבעה, הא פיצד? בשבעה נכנסו נכרים להיכל ואכלו וקלקלו בו שביעי שמיני, ותשיעי סמוך לחשכה הציתו בו את האור והיה דולק והולך כל היום כולו, שנאמר אוי לנו כי פנה היום כי ינטו צללי ערב. והינו דאמר רבי יוחנן אלמלי הייתי באותו הדור לא קבעתיו אלא בעשירי מפני שרבו של היכל בו נשרף. ורבנן? אתחלתא דפרענותא עדיפא.

ובשניה מנלן? דתניא מגלגלין זכות ליום זכאי וחובה ליום חיב (תענית כט).